

מבט על, גיליון 499, 18 בדצמבר 2013

גאות ושפל במלחמת האזרחים בסוריה

איתמר רבינוביץ'

מאזן הכוחות במלחמת האזרחים בסוריה משתנה. בשאר אל-אסד ומשטרו צוברים תנופה בעוד האופוזיציה נחלשת, ונראה שכמה מתומכיה המסורתיים החשובים שוקלים מחדש את עמדותיהם. חשוב לעמוד על טבען והיקפן של מגמות חדשות אלה, ולבחון את האפשרויות הזמינות לתומכים במעבר למשטר דמוקרטי יותר ומתון יחסית בסוריה, כמו גם לאלה המעוניינים בראש ובראשונה בהשגת יציבות בארצם ובאזור.

ניצחון המשטר באל-קוסייר ביוני 2013 סימן מעבר לשלב חדש במלחמת האזרחים בסוריה. מאמץ מסיבי של איראן ושל זרוע הביצוע שלה, חזבאללה, הבטיח את השליטה על הנקודה האסטרטגית, ובעקבותיו הושגה התקדמות איטית והדרגתית גם באזורים אחרים. הקרבות נמשכים וארגוני האופוזיציה אמנם רושמים הישגים, אבל בתמונה הכוללת, המשטר מתקדם בדרכו להשיג שליטה על הציר המרכזי בסוריה שעובר מדמשק לחלב, עם שלוחות מערבה לעבר האזור העלאווי והחוף, ודרומה לעבר דרעא. הניצחון בקלאמון, סמוך לגבול לבנון, הוא הבולט בהישגיו האחרונים של המשטר.

המגמה שהחלה ביוני 2013 התחזקה בעקבות משבר הנשק הכימי באוגוסט של אותה שנה. באופן אירוני, דווקא האירוע שכמעט הוביל לתקיפה אווירית קשה כפעולת ענישה אמריקאית, הסתיים במעין הישג למשטר שהשתמש לא מכבר בנשק כימי נגד בני עמו. אמנם, אסד עומד לאבד את רוב מאגר הנשק הכימי שברשותו, אם לא את כולו, אולם הדבר הפיח בו רוח חיים חדשה, שכן הוא הפך לשותף חיוני ביישום ההסכם האמריקאי-רוסי. יתרה מכך, רוסיה, התומכת הבינלאומית המובילה שלו, ביססה את מעמדה כגורם משפיע הן בהקשר של המשבר בסוריה, והן במזרח התיכון בכלל. בעולם הערבי החשדני מתמיד, הסברה הרווחת היא שמה שהחל כהבנה מוגבלת בסוגיית הנשק הכימי הוא רק צעד ראשון בדרך להסכם רחב, שיכלול פתרון דיפלומטי-מדיני למשבר הסורי, אשר ייטה לטובת אסד ומשטרו.

דאגות אלה גברו בחודש האחרון, בעקבות החתימה על הסכם ז'נבה בין איראן למדינות ה-P5+1, והגילויים בדבר המשא-ומתן החשאי שקדם לו, בין האמריקאים לאיראנים. יריביה של איראן במפרץ, בסוריה ובלבנון חוששים שההסכם הוביל או יוביל להתקרבות מחודשת בין איראן לארצות-הברית ולמיתון התחרות במזרח התיכון, שייתכן כי תכלול הבנה בדמות פתרון דיפלומטי-מדיני בסוריה. גם תסריט זה נראה בעיני אויבי אסד כפוטנציאל לחיזוק מעמדו. באופן מוחשי יותר – קשה לדמיון כיצד ועידת ז'נבה 2 בנושא סוריה, שעתידה להתקיים ב-22 בינואר 2014 (אם לא תידחה) ואשר תארח את רוסיה ואיראן סביב שולחן הדיונים, תסתיים בסילוקו של אסד מכסאו. שר החוץ הצרפתי, לורן פביוס, הביע תמיכה בהשתתפותה של איראן בוועידה זו, ושר החוץ הבריטי, ויליאם הייג, נשא דברים ברוח דומה, וכפי הנראה שיגר דיפלומט בריטי לטהראן כדי לדון בסוגיה.

בנפרד מהתפתחויות אלה, החריפו הבעיות שהטרידו את האופוזיציה והדאיגו את תומכיה מאז תחילת מלחמת האזרחים במשך החודשים האחרונים: המועצה הלאומית הסורית חלשה, מפולגת וחסרת השפעה בשטח. צבא סוריה החופשי בפיקודו של גנרל סלים אידריס לא הצליח להפוך לארגון הצבאי הדומיננטי, בוודאי לא הארגון הצבאי המאוחד שאמור היה להיות. נראה שארגוני ג'האד ובעיקר חזית אל-נוסרה וארגון "המדינה האסלאמית של עיראק וסוריה" הם המרכיב המשפיע ביותר באופוזיציה, אבל החזון, התוכנית וההתנהלות שלהם באזורים שתחת שליטתם מעוררים סלידה בקרב הסורים והקהילה הבינלאומית. המשטר הצליח למדי, לאחרונה, למצב עצמו כמעוז החילוניות וכהבטחה ליציבות, כשהוא הודף את גל הטרור האסלאמיסטי בסוריה. תומכי האופוזיציה – "ידידי סוריה" – לא השכילו בעבר ובהווה לפעול בהרמוניה. חלק מפעילותם מתואם, אולם פעמים רבות מדיי הם חותרים למטרות מנוגדות. ערב-הסעודית

סולדת מ'האחים המוסלמים' אך הם זוכים לתמיכתה של קטר, ותורמים פרטיים במדינות המפרץ שנותנים חסות לארגונים שונים, מוסיפים לכאוס הכללי. לאחרונה התברר גם שבקרוב כמה מ"ידידי סוריה" באירופה גובר החשש בעיקר מהאפשרות שאזרחים שלהם יחזרו מפעילותם כלוחמי ג'יהאד בסוריה כשהם מאומנים ומצוידים, ויבצעו פעולות טרור במולדתם. דאגה זו מובילה את הגופים הללו לנכונות לנטוש את מחויבותם המקורית לשינוי המשטר בסוריה.

מבט קרוב על מהלך מלחמת האזרחים בסוריה יגלה עד מהרה שאין אופוזיציה אחת, וכי מושג זה מתייחס למספר רב של ארגונים מקומיים, המשתתפים בלחימה מבלי להיות כפופים לגורם כלשהו, או ללא תיאום עם סמכות מרכזית כלשהי. נראה שהסעודים הסיקו מסקנות משלהם על מצב העניינים, כשהפכו לכוח העיקרי מאחורי הקמת "חזית אסלאמית" חדשה – ארגון-גג המורכב מכמה ארגונים אסלאמיים שאינם נתפסים כקיצוניים ואינם קרובים ל'אחים המוסלמים'. כפי הנראה, ארגון זה הוא שפשט על הבסיס של צבא סוריה והשתלט על מאגר הנשק שהיה שם. הטיעון ששימש אותו ואת תומכיו להצדקת הפעולה היה שהם רק הקדימו את פעולתם של ארגוני הג'יהאד. בכל מקרה, הדבר הוביל את ארצות-הברית ואת בריטניה להכריז על השעיית האספקה של נשק לא-קטלני לצבא סוריה החופשי. הצהרה זו גרמה נזק רב לצבא סוריה החופשי ולכל תנועות האופוזיציה שמתנגדות למשטר בסוריה. הצהרות הרסניות פחות, אם כי עדיין מזיקות לאופוזיציה, הושמעו על ידי הדיפלומט האמריקאי לשעבר, ריאן קרוקר, ועל ידי ראש ה-CIA לשעבר, הגנרל מייקל היידן, ורמטכ"ל צה"ל לשעבר, דן חלוץ. כולם הביעו או רמזו בביטוי לכך שאסד, "השטן שאנו מכירים", הוא אחרי הכול חלופה טובה יותר מאשר השתלטות הג'יהאד על סוריה. לנוכח התפתחויות אלה, השאלה שעולה מטבע הדברים היא: אילו אפשרויות קיימות עבור ארצות-הברית ובעלות-בריתה באירופה ובמזרח התיכון, אחרי שתמכו באופוזיציה מתחילת הדרך והצהירו כי אסד איבד את הלגיטימיות שלו, וכי עליו לפנות את כסאו.

במצב הנוכחי, נראה שאין פתרון צבאי למשבר, ודאי לא פתרון צבאי רצוי. במהלך 2012 ובתחילת 2013 נדמה היה שהאופוזיציה מסוגלת להביס את המשטר, אך כיום נראה שהיא חסרת יכולת לעשות זאת. המשטר צובר תנופה, אך קלושה האפשרות שיבסס את מעמדו באפקטיביות ברחבי סוריה. פתרון דיפלומטי-מדיני הוא האפשרות הטובה ביותר, אולם לנוכח התנופה החדשה של אסד והתמיכה מסוריה ואיראן, ספק אם יהיה מוכן לוותר על מקומו. בכל מקרה, אם תהליך זינבה יתגלה כמניב תוצאה כדאית, תומכי האופוזיציה יהיו חייבים להשיג מינוף שאין בידיהם לעת עתה.

ראשית, על האופוזיציה להציב בחזית פעילותה דמויות שישרתו כמנהיגים הפוליטיים והצבאיים שלה. אלה יצטרכו לגבש את המאמצים הצבאיים והפוליטיים, לפחות חלקית, כדי שיתפסו בדעת הקהל בסוריה, במדינות ערב ובקהילה הבינלאומית כמובילים את הנהגת האופוזיציה וכחלופה אמינה למשטר. אם לא יצליחו בכך, יהיה צורך לאמץ את הטקטיקה הסעודית של פעולה אפקטיבית עם ארגונים מקומיים והתארגנויות קטנות יותר של כוחות מקומיים, ולהרחיבה להיקפים גדולים יותר. מובן שממשלה מערבית אינה שולטת על דברים שאומרים אנשי ממשל לשעבר, אבל קובעי מדיניות ודיפלומטים מכהנים חייבים להיות זהירים ולא לחתור תחת האופוזיציה באמצעות פעולות והצהרות שרומזות לכך שהיא אינה חלופה אמינה לאסד, או באמירות על כך ש"השטן שאנו מכירים" הוא החלופה המועדפת על פני הג'יהאד.

לבסוף, חשוב לזכור שהסוגיות המרכזיות שעומדות על סדר היום במזרח התיכון קשורות זו לזו, וכי לפעולות ולהצהרות בהקשר האיראני יש השלכות על סוריה, ולהפך. רק בחודש שעבר שב והצהיר שר החוץ האמריקאי, ג'ון קרי, כי ארצות-הברית "סבורה שאסד איבד כל לגיטימיות לשלוט בסוריה, והוא חייב ללכת". כל התנהלות דיפלומטית בזינבה או שיח וסיג עם רוסיה ואיראן, שיעידו על כך כי זו אינה עוד עמדתה של ארצות-הברית, תטיל צל כבד על אמינותו של משרד החוץ ושל הממשל כולו, ותגרור השלכות על זירות נוספות. ממשל ששואף במקביל לפתור את בעיית הגרעין האיראני, לשאת ולתת על הסכם קבע בין ישראל לפלסטינים ולהסדיר את המצב בסוריה, ודאי יודע שפעולותיו והצהרותיו בכל אחת מהזירות האלה יהדהדו היטב בשתי האחרות.

פרופ' איתמר רבינוביץ' הוא נשיא מכון ישראל בווישינגטון וסגן יושב-ראש מועצת המנהלים של המכון למחקרי ביטחון לאומי.